

MADEEA AXINCIUC

A TORDAI EDIKTUM

FILOZÓFIAI MEGFONTOLÁSOK A VALLÁSSZABADSÁGRÓL*

Az alábbiakban megpróbálom kiemelni a tordai törvény vallásügyi dimenziójának jelentőségét a vallásfilozófiai értelmezés és az összehasonlító vallástörténeti értelmezések összefonódásából adódó megközelítés tágabb perspektívájából.

A tanulmány sem az ediktum keletkezésének történelmi, politikai vagy vallástudományi kontextusára, sem pedig szigorúan a regionális, körülmények adta jelentőségére nem fókuszál;¹ célja, hogy kiemelje annak időbeli jelentőségét bármely vallásos kontextuson túl, és ezáltal kihangsúlyozza, hogy számunkra milyen jelentőséggel bírnak ezek az értékek és milyen fontos a megőrzésük.

Egy ilyen dokumentum jelentősége nem rendelődhet hozzá egyetlen korszakhoz vagy eszmei irányzathoz sem, azt újra kell értékelni vallásértelmezésünk, illetve vallásos együttlésünk történelmének szemszögéből.

Ezért a megközelítés nem diakronikus, hiszen nem a történelmi vagy politikai sorozatosságára fekteti a hangsúlyt, hanem szinkronikus, azokat az értelmezéseket juttatva érvényre, amelyek felfedik előttünk az ediktum örökérvényű üzenetét, mint egy hagyomány élő örökségét, amely hozzájárult a vallásközi kommunikáció más alapokon való újrakonfigurálásához.

Ahogy az emberekkel való kapcsolatainkban dönteni tudunk, hogy mekkora hangsúlyt fektetünk bizonyos részletekre vagy külső aspektusra, mint például a ruházkodás vagy családi, etnikai, vallási, társadalmi, étkezési kontextus stb., úgy egy akadémiai kutatás a területtől és a módszertől függően előnyben részesítheti a tanulmányozott jelenség vagy szöveg bizonyos dimenzióit. Minél szűkebb szakmai területről van szó, az eredmények annál ki-

* Az eredeti szöveg: AXINCIUC, Madeea: Edictul de la Turda. Considerații filosofice despre libertatea credinței, In: SZILÁGYI, Szilárd – KOVÁCS, Sándor – PAP, Mária (szerk.): *Libertatea conștiinței și conștiința libertății. Despre unitarianism*, Editura Universității din București, București, 2018, 81–104. p.

¹ Ezekre a vetületekre már előző tanulmányok is kitértek. L. például: KOVÁCS Sándor: *Reforma și Biserica Unitariană*, *Studii și articole de istorie*, 81/2017, 39–53. p.; BALÁZS Mihály: *Tolerant Country – Misunderstood Laws. Interpreting Sixteenth-Century Transylvanian Legislation Concerning Religion*, *Hungarian Historical Review*, 1/2013, 85–108. p.

sebb jelentőséggel bírnak nagy általánosságban, viszont annál hasznosabbak és hatékonyabbak a részértelmek szempontjából.

A nem meghatározó jellegű, részletes leírásokon túl viszont léteznek lényeges elemzések, amelyek nem a sajátos (tartalmi, módszertani vagy kontextusbeli) eltéréseket helyezik előtérbe, hanem azt, ami összeköt, és ami számkra, emberek számára minden eltérésen vagy kontextuson túlmenően fontos. Ha az írás téje például a tolerancia vagy a diszkriminációmentesség, akkor azok az általános emberi értékek részesülnek elsőbbségben, amelyek alátámasztják magát az emberi együttélés tényét, és nem csak valamely irányzat, ideológia vagy doktrína alapjául szolgálnak. Ez fontos nekünk, hiszen emberek vagyunk mindenekelőtt, a családi, közösségi, társadalmi stb. kontextusban sajátos szerepeknek és funkcióknak alárendelt értékekkel szemben.

Ugyanúgy, bármilyen szöveg vagy dokumentum, a vitathatatlan kontextuális értékén túl olyan jelentéseket tartalmaz, vagy olyan hipotézisekre épül, amelyek emberi értelmünk tágabb perspektívájából fontosak. Így az általam javasolt filozófiai megközelítésű értelmezés a tordai ediktum jelentőségét és kiválóságát hivatott kiemelni, mint az emberi mivoltunkat meghatározó gondolkodás és vallásértelmezési mód újrakonfigurálásának lényeges momentuma az emberi mivoltunkat meghatározó aspektusok kapcsán.

A tordai ediktumnak a vallási kérdéseket szabályozó részlete, amelyről a továbbiakban szó lesz, a következő: „Urunk ő felsége, miképen ennek előtte való gyűlésibe országával közönséggel az religió dolgáról végezött, azonképen mostan ez jelen való gyűlésébe azont erősíti, tudniillik hogy mindön helyökön az prédikátorok az evangeliomot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerént, és az község ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszeritse az ű lelke azon meg nem nyugodván; de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért pedig senki [...] az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől. [...] és nem engedtetik senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek igéje által vagyon.”

Az első szempont, amelyre ki szeretnék térni, az az ember lényeges meghatározásainak általános keretéhez és előzetes értelmezéseihez kapcsolódik, mint az ediktum megfogalmazásának előfeltételei: nyilvánvalóan a teológiai-vallási dimenzió elsőbbségben részesítéséről van szó egy adott törvényhozási (tehát politikai és társadalmi) kontextusban. Pontosabban, kezdettől fogva előfeltételnek tekintett Isten létezése, ember és Isten alapvető és meghatározó kapcsolata és a gyakorolt vallásban megnyilvánuló kapcsolat megőrzésének szükségessége. Így tehát valamely vallásfelekezet vállalása a hit kifejezésének másodlagos hozadéka, anélkül, hogy a vallás jelentősége másodlagos lenne. Ellenkezőleg, a szabadon vállalt vallásfelekezet az egyetlen út, amely ténylegesen lehetővé teszi az ember kapcsolatát Istennel.

Az ember–Isten kapcsolat privilégiumának köszönhetően az összes többi meghatározás ennek a lényegnek a reflexiójává vagy nyúlványává válik. Így a közösség a kommunikáció és a szabad hozzájáruláson alapuló együttélés kifejezésre juttatása, az Istennel szembeni sajátos, személyes és személyre szabott kapcsolatra vonatkozó szólásszabadság értelmében. A társadalom magától értetődően úgy értelmezendő, hogy különböző egyénekből és közösségekből áll, a vallási-felekezeti kritériumokon alapuló asszociációk vagy disszociációk azonos mértékben szabad akaraton alapulnak. Ily módon nemcsak a politikumnak bármely vallásfelekezeti formától való függetlensége, hanem főként a felekezeti-vallási kritériumokon alapuló politikai megkülönböztetés tiltása feltételezett. A vallás politikai megszorításoktól való mentesülése a tordai törvény keretfeltétele.

Az Isten fennhatóságának és az ember hitbeli szabadságának elismerése szavatolja a változatosság elfogadását. Az alapelv a magas teológia szféráját érinti: Isten nincs valláshoz vagy vallásfelekezethez rendelve. Isten lehetővé teszi az összes megnyilvánulási formát, ideértve a vallási megnyilvánulást is a hit (személyes síkon), illetve a különböző vallásfelekezetek (közösségi síkon) formájában. A vallás ilyen értelemben meghatározza az embernek az Isten iránti személyes és személyre szabott kapcsolatát. Ez a kapcsolat nem korlátozható tartalmilag vagy formailag, és nem kényszeríthető rá senkire. Értéke abszolút és ilyenként elismert az ediktum szabályozásaival. A különböző vallásfelekezetek csak a hit és a vallásos gyakorlat közösségi szinten való megtestesítésének módozatai.

Ezekből az első általános megfontolásokból kiindulva elemzem a továbbiakban az 1568-as tordai ediktum szabályozásaihoz tartozó többi sajátos dimenziókat.

Vallásszabadság

A tordai ediktum kifejezetten elismeri az ember szabadságát hite és vallása kapcsán. Tehát, amint mondják, egyetlen ember se kényszeríthető, hogy higgyen vagy ne higgyen, ahogy nem kényszeríthető arra sem, hogy saját vallássosságával összeférhetetlen, előre meghatározott formákban higgyen. A hit szabadsága a hitet megfelelő módon, személyre szabottan kifejező vallásforma szabad kiválasztását jelenti. A vallási sokszínűség így módon szavatolja a hit szabadságát.

Mi több, az ediktum szövege feltételezi, hogy az Istennel való kapcsolat felsőbbrendű a vallásgyakorlás formájának kiválasztásához képest. Következésképpen legalább két sík különböztethető meg: a) az Istennel való kapcsolat szabadsága, amelyre rendszerint a *lelkiismereti szabadság* szóösszeffüggéssel utalnak; és b) a hitgyakorlásnak megfelelő vallási forma kiválasztásának

szabadsága, mint a többi hittárrsal való egyesülés vagy nem egyesülés szabadsága, amelyet rendszerint *vallásszabadságnak* neveznek.

A hit kifejezésének szabadsága úgy a hívő vagy valamely vallásfelekezeti tag, mint a prédikátor számára szavatolt. Egyetlen prédikátor se gyakorolhat korlátozást hitének kifejezésével, és egyetlen prédikátor se korlátozható hitének kifejezésében. Más szóval továbbra is felsőbbrendű a prédikátor Istennel való kapcsolata, a prédikációt nem korlátozza közösségi, vallásfelekezeti vagy doktrinális kényszerítés. A közösség és a prédikátor egyaránt védett bármilyen vallásfelekezeti vagy politikai kritériumon alapuló indoktrinálás és ideologizálás ellen. Az ediktum szabályozza bármely vallásgyakorló abszolút szabadságát, hogy hitét az Istennel való kapcsolatában meghonosított sajátos, személyre szabott módon gyakorolja.

A prédikátor nem vádolható vagy diszkriminálható vallásos vagy politikai alapon a vállalt vallásgyakorlás vagy ennek sajátos hirdetése miatt.

Az egyén maximális figyelemben részesül. Az Istennel és a többi vallásgyakorlóval vagy a prédikátorral való személyre szabott kapcsolat elsőbbségének a vallásosság hitelességének a lehető legmagasabb fokon való politikai védelmét és tiszteletben tartását jelzi. Más szóval, a hit autentikus megnyilvánulása önmagában érték, amelyet a politikai osztály nemcsak elismer, hanem oltalmaz és bátorít.

A Szentírásról és a szabadságról

„[...] mindön helyökön az prédikátorok az evangéliomot prédikálják, hirdesék, kiki az ő értelme szerént, és az község ha venni akarja, jó, ha nem penig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ű lelke azon meg nem nyugodoán; de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik.”

A fent említettekben kiindulva és az ediktum szövegét olvasva kiemelhető egy jelentős teológiai következmény: a Szentírás értelmezésének szabadsága. Mivel a bibliai szöveg vallásfelekezeti mellérendelése vagy ennek bármely megkísérlése valamely dogmatikus vagy doktrinális formában politizálást, ideologizálást feltételez, az ediktum kihangsúlyozza az élő üzenet megőrzésének szükségességét, mely üzenet nem kizárólag az értelemhez szól, hanem az összes többi regiszterünkhöz, ideértve az érzelmi regisztert is. A hit nem követelhető meg és nem bizonyítható logikusan. A kapcsolat és a hitközösség által kerül kifejezésre. A prédikátorok üzenete saját hitükből ered. Mivel hitük élő és egyúttal kívülről jön, a Szentírás élő értelmezéseit szüli. A kényszerű vagy kényszerítés nyomán átvett külső értelmezések időben tartalom nélküli formát szülnék. Az értelmezések fluiditása és sorozatosága az élő hagyomány, az autentikusan vállalt hit jelei. Minél személyre szabottabb, s ebből kifolyólag egyedibb az üzenet, annál hitelesebb a vallási megnyilvánulás.

nulás formája. A prédikátor a bibliai szöveget másként hirdeti, és másként értelmezi, hiszen az Istennel és az emberekkel való saját kapcsolatából és tapasztalatából indul ki. A vallási tapasztalat egyediségének elismerése az autentikus vallásosság záloga. A hitközösség nem jelenti bizonyos tanoknak ítélőképesség- és elkötelezettségmentes befogadását egy számunkra idegen hagyomány fennhatósága nyomán. Ez az üzenettovábbítási forma manipulációvá válik, ha a vallásgyakorló nem vesz részt ténylegesen az Istennel való kapcsolatban a többiekkel, vallásgyakorlói minőségben.

A hitet nem lehet örökölni, átadni és átvenni. A hit, amint az ediktum is kimondja, az Istennel való személyes kapcsolatunkból ered. Innen adódik bármely vallási gesztus egyedisége és kreativitása. Következésképpen a bibliai szöveggel való találkozás is személyre szabott, tehát egyedi. A Biblia nem erőszakkal, uniformizáló, steril külső hatásként érvényesül, hanem feltárja magát, hagyva a szöveget élni, folyamatosan megújulni és újító lenni minden egyes olvasó részvételével. A divinitást a legmagasabb fokon kifejező szöveg nem lehet más, mint végtelen, mélységében és jelentésében korlátozhatatlan, örökké élő. A Szentírás felszabadítása a megkövült, ideologizáló értelmezések terhe alól, az ember hiteles vallásszabadságának közvetlen következménye és jele. A Szentírást nem néhány *biztos* értelmezés megkövülése és megkövetelése óvja meg, hanem a folyamatos elmélyítése és átalakítása, és az, hogy minden ember és minden generáció másként, megújítón és alkotó módon interiorizálja, felfedezve végtelen mélységét és szépségét. Az Istennel való kapcsolat törekenysége és sebezhetősége végső soron mi voltunk törekenységéből adódik. A kapcsolat dinamikája és a benne való részvétel a valós keresésnek, az út bejárásának a jele. Bármely stabilitás és mozdulatlan formában való megnyilvánulás értelmünknek és az *élő* megőrzésének akadályja. Az élő meghatározó jellemzője a mobilitás, tehát itt a hit egyediségében, kifejezhetetlenségében és sebezhetőségében kerül bemutatásra.

Ugyanaz a törekenység tapasztalható a Szentírás értelmezésében, illetve az értelmezés közösségi befogadásában. A kapcsolat megéledést, sorozatosságot, sokszínűséget, előreláthatatlant jelent. Itt nyilvánul meg a divinitás. Ebben az előreláthatatlanban, a törekenységben, ami nem más, mint a létezés és a hit égi ajándékként való elismerése. Nem egy magától értetődő ajándék, nem egy stabil, se egy szavatolt ajándék. A hit akkor ajándék, ha az ember befogadja, és minden pillanatban megéli. Az ember hajlandósága, hogy átvegye a hit ajándékát és azt a közösségi gyakorlat útján megossza, nem helyezhető a külvilágba és nem szorítható le a doktrína, a szabály vagy a törvény szintjére. Bármely külső – politikai, ideológiai, vallási, felekezeti – kontaminációtól mentes marad, és belülről fakadóként, szubjektívizmusként kerül meghatározásra, amely nem hagyja magát objektívvé változtatni, tehát nem adható át és nem tehető kötelezővé.

Az ediktum szövege ily módon elismeri a vallási tapasztalat jogosságát, mint szigorúan személyes tapasztalatot, abszolút módon oltalmazva a szubjektivizmus elidegeníthetetlen világát. A politikum ilyen módon valósul meg, elismerve nemcsak saját korlátait, hanem saját területét is. Az ember ontológiai státusza bármely emberi cselekvény előfeltételének tekintett. A kapcsolat a divinitással teremtő hatású, a politikum pedig visszavonul saját területére, és nem tör az ember ontológia adta szabadságára. Tudni és elismerni, hogy a szubjektivitás nem redukálható – doktrínákkal, törvényekkel, ideologizálással stb. – külső formákra azért, hogy ellenőrizhető legyen, azt jelenti, hogy a politikum és a vallás egy magasabb rendű követelménynek: az ember beteljesülésének van alárendelve. Csak akkor szabad az ember, ha a szubjektivitás marad, a külsőség pedig a szubjektivitás kiegészítője. Ez a vállalt komplementaritás megfelelőképpen helyreállítja az Istenhez és a Szentírás szövegéhez való viszonyulást. A divinitás rejtve van, az isteni jelenlétben nyilvánul meg. Az ember szabadsága az Isten szabadságának tükrözése. Isten szabadsága tanúbizonysága annak, hogy Isten él. Isten jelen van, de ugyanakkor rejtve marad. Az Isten, kimondhatatlanságánál fogva, nem redukálható sajátos, korlátozott formákra, következésképpen nem rendelhető hozzá valamely doktrinális megnyilvánuláshoz. A megélés és a megértés egy út bejárását feltételezi. A külsőségre való bármely redukálás a világ térbeli és időbeli kövé dermedését feltételezi. Az isteni szubjektivitás és az emberi szubjektivitás a meghatározhatatlanságukban találkozik. Ugyanaz a kimondhatatlanság teszi lehetővé a mi kommunikációnkat, illetve az együttélésünket is, az érzékeny megnyilvánulásunkból eredő eltéréseken túl.

Azonos módon, a Szentírás, mint az ember és Isten közötti közvetítő, akkor tudja szerepét beteljesíteni, ha nincs uniformizált, külső megfejtésekké alakított, statikus értelemre és jelentőségre redukálva. A Szentírás élő értelmezése nyitva hagyja a szöveget végtelen értelmezései számára. E kapcsolat szintjén is tükröződik a törekenység és a sebezhetőség. Ezért a prédikátort elfogadhatja vagy elutasíthatja a közösség, és mindenki tartozik azzal, hogy a maga módján részt vegyen a bibliai szöveg külső megszorítások nélküli megértésében és receptálásában.

A Szentírás felszabadítása előzetesen meghatározott, standardizált értelmezések alól visszaadja a releváns szöveg státuszt, melynek rendeltetése elsősorban hozzáférhetővé tenni az ember számára Isten jelenlétét.

Az Istenről és a szabadságról

„[...] mert a hit Isten ajándéka; hallásból lészön, mely hallás Istennek ígéje által vagyon.”

A vallásos ember lelkiismereti szabadságának koronája az Istennel kapcsolatos prekonceptió és előítéletek alóli felszabadulás. A vallásos sokszínűség elismerése mint a divinitás világviszonylatban való sokféle megnyilvánulásának természetes kifejezőmódja, a divinitással kapcsolatos magas szintű teológiai és vallási víziót feltételez. A divinitás megértése nem redukálható bizonyos sajátos formákra. A divinitás átfoghatatlan, megnyilvánulási formái pedig végtelenek. Az ember vallásszabadsága ily módon tükrözi az Isten sokféle megnyilvánulásának elismerését. Az isteni szabadság ismerete és elismerése megteremti az emberben a hiteles szabadságot.

A tordai ediktum az Isten fennhatóságát úgy ismeri el, hogy azt nem rendeli hozzá egy adott vallásos hagyományhoz. Ugyanakkor elismeri a divinitás emberi értelmén és percepción túli sokféle megnyilvánulásainak dinamikáját. Az ember képtelenségét arra, hogy Istent teljességében, valamennyi megnyilvánulásában megértse, nem csak vállalni kell. Az embernek szabad teret kell teremtenie a másik hite számára, s ezáltal a divinitás mások iránti, másik formában való megnyilvánulására. Annak elismerése, hogy a divinitás nem csak olyan, amilyennek én értem, visszaadja a másik szabadságát. Az ember saját korlátainak elismerése közvetlenül a másság vállalását jelenti. A divinitás vállalása végül is a másság vállalását, és következésképpen a másik másság miatti vállalását jelenti ugyanazon isteni elv értelmében.

Az ediktum szövege nem tétovázik elismerni az Isten változatosságban megnyilvánuló jelenlétének e kimondhatatlanságát. Az emberek különböznek, a vallások különböznek. Mindezek ellenére a vallások ugyanazon elv alapján születnek meg és hatnak. Az isteni dinamika és szabadság elismerése konkrét világunkban a magas vallásosság jele.

A hit bármely megnyilvánulását a világon oltalmazni kell. A szövegben megfogalmazott érv teológiai: a hit Isten ajándéka. Ez a kijelentés megerősíti az előző kijelentéseket. A hitet az Istennel való kapcsolat által kapjuk. Nem lehet átadni vagy elidegeníteni. A hit egyedi és személyre szabott. Az ember nem találhatja meg a hitet valakinél vagy valahol a külvilágban. Azt ajándékba kapja, Istennel való kapcsolat útján. Az Istennel való kapcsolat *hallásból* születik, s a „hallás Istennek ígéje által vagyon”. Az érv ezen utolsó része rávilágít arra, hogy Isten titkosan működik a világon, ismételten elismerve az ember képtelenségét arra, hogy Isten valamennyi útját ismerje. Minden, amit hallunk, és amely így vagy úgy az Istenben való hithez vezet, Isten szava. Ahol hit van, ott Isten jelen van. Ami rámutat arra, hogy az ember nem érti a világ összes mozgatóerejét és főként azt nem érti, hogy Isten hogyan működik az ember szívében.

Fontos megjegyezni, hogy egy legmagasabb szintű jogi, és nem hittudományi dokumentum teljes mértékben elismeri Isten fennhatóságát és titkos jelenlétét. Isten munkálkodása az ember által, sokféle megnyilvánulásában, ily módon törvénnyel oltalmazott. Csak egy magas vallásos öntudatú tör-

vényhozó szentesíthette törvényszövegben ezeket a kifinomult belső tapasztalatból származó támpontokat.

Az érv tulajdonképpeni megfogalmazása („az hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek igéje által vagyon”) két bibliavers egybefűzött idézése azzal a céllal, hogy kapcsolatot teremtsen a vallásosság vertikális dimenziójával (kapcsolat az Istennel), illetve horizontális dimenziójával (kapcsolat a többiekkel), Isten Igéjét közvetítve. Isten Igéjének megtestesülése lehetővé teszi az egyetemesség, tehát a pluralizmus mint különbség teljességében való restaurálását.

A két verse: Efezusbéliekhez 2:8 („Mert kegyelemből tartattatok meg, hit által; és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez”), illetve Rómaiakhoz 10:17 („A hit tehát hallásból ered, a hallás pedig Krisztus Igéjéből”).

A vallásszabadság e két dimenziója, az Istennel való kapcsolat szabadsága és a hitben részesülésnek, illetve a hit kifejezésének szabadsága közötti kapcsolatot a tordai ediktum kihirdetésének 450. évfordulója alkalmával, a Jákob létráját² ábrázoló évfordulós emlékmű elkészítésével szentesítették (amelyet 2018. január 13-án lepleztek le a tordai római katolikus templom mellett, az ediktum kihirdetésének helyszínén).

Vallás és politika

A tordai ediktum kihirdeti a politikum be nem avatkozását a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdésekre. A vallás nemcsak tolerancia, hanem, amint rámutattunk, a vallás felsőbbrendű, általában az ember belülről fakadó értéke. Annak elismerése, hogy a vallás lényeges az ember számára, következésképpen annak elismerése, hogy Isten ontológiailag felsőbb hatalom, nyilvánvaló a szövegben. A politikum és a vallás nem ütközik. Sőt a politikum újrakonfigurálódik saját szférájában, elkülönülve és függetlenedve a vallásos regisztertől.

Ily módon a politikum és a vallásos közötti interferencia drasztikusan lecsökkent. Egyetlen vallásgyakorló se vádolható politikailag vallási kritériu-

² „Mint Jákob, elindulunk, tartunk valamerre, elérünk helyekre, és ahol a nap lemegy, ott töltjük az éjszakát. És van, hogy mi is álmot látunk. Ilyen álmot láttak az erdélyi rendek is 1568 januárjában itt, a tordai templomban arról, hogy valóban, amint Pál írta Efézusba, viszony születik, kapcsolat van, létra kúszik a föld és az ég között, ember és Isten között bizalmi szeretetközösség él, aminek a neve hit. Ebből a hitből, mint egy forrásból, élni lehet, rajta, mint egy létrán, le és fel lehet járni, imádság és áldás, öröm és fájdalom, áldozat és munka, élet és halál váltja rajta egymást, egy feltétel van csak: hogy szabad legyen. A hit létráját Isten adja ajándékba, s hogy ki mire használja, az kettőjükre tartozik: a teremtőre és a hívőre.” (Részlet Gyerő Dávid unitárius egyházi főgondnoknak a vallásszabadság tordai emlékművének avatásán elmondott ünnepi beszédéből).

mok alapján. És egyetlen politikus se diszkriminálható hite vagy vallásfelekezete miatt. Mi több, egyetlen prédikátor se űzhető el, vádolható vagy diszkriminálható az igéért, amit hirdet. Ezáltal garantált a vallásos megnyilvánulás teljes szabadsága, és hivatalosan elismert a vallási pluralizmus.

E dokumentum magyarázataiban a leggyakoribb fogalom a vallási „tolerancia”. Túlságosan erőtlen. A szöveg nem az együtt élő (esetleg egy többségi vagy privilegizált vallás mellett létező) vallások közötti toleranciáról szól, hanem természetes állapotnak feltételezi a vallási pluralizmust. Nem annyira a toleranciáról, mint inkább az együtt élő vallások egyenlőségének elismeréséről van szó, megoldást követelő kompromisszumok, alkudozások vagy konfliktusok nélkül. Nem javasol intézkedéseket a jobb együttélésre, se tárgyalásokat a megoldás megtalálására. Mindegyik vallásfelekezet olyanként tisztelt, amilyen, egy ontológiai és nem politikai elv következményeként. Akkor érdemes toleranciáról beszélni, amikor a megközelítés politikai. Ebben az esetben azonban a vallásfelekezetek közvetlenül kifejezik azt, ahogyan az Isten a világban működik, következésképpen önmaguk értékeként vannak elismerve. Egyenlőségüket nem kell bizonyítani vagy igazolni. Az Istentől ajándékozott hit értelmében valamennyi vallásnak azonos a státusa. Nem politikai szerződés az, ami összeköti ezeket a vallásos formákat, hanem a legmagasabb elv, az Isten, amelyen keresztül mindezek a formák születtek.

A politikai hatalom nem lép versenyre az Isten fennhatóságával, hanem kölcsönösen elismerik egymást, mindegyik más-más területen dolgozva. A politikum nem avatkozik be a vallásos élet koordinálásába. Ez letisztul az Istennel való kapcsolatban. A politikusnak megadatott a szabadság, hogy higgyen vagy ne higgyen, s ezért nem vádolható.

A vallás ily módon inkább a szubjektivizmustól függ. A vallásközösségek nem politikai közösségek, a vallásos ige pedig nem a hatalom üzenete.

Vallásközi kommunikálás

A vallásszabadság úgy politikailag, mint vallásügyileg korlátozható. Az ediktum szövege a korlátozás mindkét típusát kizárja.

Politikai dimenzió

A vallásgyakorlási szabadság, sokszínű megnyilvánulásában, a hit szabad kifejezésre juttatásaként elismert és oltalmazott. Ily módon magától értetődően elismert és bátorított a vallási sokszínűség.

Egyetlen vallásfelekezet sincs tiltva vagy korlátozva. Mi több, a vallásszabadság megalapozási módjával a vallások egyenlőségét sugalmazza az ediktum, az alapjukat képező egyazon elvből kiindulva: a hit általi kapcsolat az Istennel.

Ezért vélem úgy, hogy az ediktum jelentőségének taglalásában a *vallási tolerancia* fogalom erőtlen. A tolerancia előfeltétele egy konfliktus, amelyet egy állandósult, törvény által szabályozandó feszült helyzet feloldása céljából elfogadott törvényhozási intézkedéssel simítanak el. A vallások rendszerint a politikai hatósághoz viszonyítva vagy valamely állami valláshoz, illetve a hivatalos vallás privilégiumának örvendő több valláshoz viszonyítva *toleráltak*. A tolerancia egy konfliktusos helyzetet takar, amely, ha állandósul, a megoldhatatlan helyzetek kirobbanását kockáztatja. Ez a megközelítés nem a hagyományok vagy vallásfelekezetek méltóságához való jogegyenlőségét helyezi előtérbe, hanem egyoldalúan, politikai szempontból újraértelmezi azokat, mint egy lehetséges kockázati gócpontot az államhatóságokkal és állambiztonsággal szemben.

De a tordai törvény sajátos helyzetében az érv a magas teológiához tartozik: a politikum nem *tolerálja* az együtt élő vallásokat, hanem elismeri méltóságukat metafizikai megalapozottságuk értelmében. A hit elve mint szubjektív elv alapozza meg a különböző vallásfelekezetek keletkezését. Magát a hit elvének alapját az Istennel való személyes és személyre szabott kapcsolat képezi. Ezekből a megfontolásokból a hit személyes vagy közösségi kifejezésének bármely formája oltalmazott.

Az ediktum nem úgy biztosítja a különböző vallásfelekezetek egyenlőségét, hogy külső, politikai jellegű megszorítással szabályozza a vallás vagy a vallások elismerésének szükségességét.

A vallásfelekezetek egyenlősége a megalapozásuk révén elismert, ontológiai szempontból nem lévén semmilyen valós akadályuk, amely konfliktussá tudna fejlődni.

Más szóval, nem egy konfliktushelyzet állandósulásából kell kiindulni, hogy egyeztetési és konfliktusmegoldási javaslatok szülessenek (ami a *vallási toleranciát* hirdető eljárásra jellemző), hanem a vallásos hagyományokkal kapcsolatos diszkrimináció lehetetlenségének feltételezéséből kell kiindulni, mivel azonos az alapelvük. Következésképpen bármely konfliktus vagy megkülönböztetés a kiindulópont, és a vallásgyakorlás téves értelmezésének minősül. Az ediktum ily módon abból az előfeltételből indul ki, miszerint a vallások természetes módon békésen együttélnek. Ezzel ellentétben a *vallási tolerancia* feltételezi, hogy a konfliktus előzetesen létezett, és megvoltak az állandósulás természetes mozdatóerői, a megoldások pedig mesterségesen, politikai módosításokkal szabályozott kompromisszumok.

Ezért inkább a *vallási szabadság* megfogalmazás használatát javaslom a *vallási tolerancia* helyett.

Vallásos dimenzió

A tordai ediktum nemcsak a vallási sokféleség elismerése és bátorítása útján szabályozza a vallásszabadságot, hanem a lelkiismereti szabadság védelmezése és ápolása révén is.

Pontosabban: kinyilvánítják az ember szabadságát, hogy saját hitével összhangban folyamatosan újakonfigurálja, újramodellálja és megújítsa saját vallásgyakorlatát. Egyik vallásfelekezetnek sincs a prédikátora, sem a gyakorolója alávetve a saját hagyományából jövő doktrináris vagy ideologizáló megszorításoknak. Más szóval, még a vállalt vallásfelekezet keretében sincs joga senkinek a vallásgyakorló hitével nem egyező vallási formákat, gyakorlatokat, tanokat, szabályokat vagy doktrínákat érvényesíteni. Ily módon, aki felvállal egy vallásfelekezetet, védett a közösség szellemi vezetője általi doktrinálástól és manipulációtól. Az Istennel való kapcsolat megőrzi elsőbbségét. A vallásos gyakorlat megadja az utat és az eszközöket, amelyek segítik a hívőt az Istennel való kapcsolat ápolásában és fejlesztésében. A vallásgyakorló tétje ezáltal nem az, hogy a doktrináris és intézményes struktúrákat kikristályosítsa az azoknak való megfelelés céljából, hanem hogy megőrizze és erősítse az Istennel való kapcsolatot a doktrináris és intézményi struktúrákat adaptálva a spirituális folyamattól függően. Más szóval a vallásos ember célja nem egy hagyományhoz való alkalmazkodás, hanem saját hagyományának újramodellálása, hogy az Istennel való kapcsolat megőrzésének és ápolásának megfelelő eszközévé váljon.

A saját vallásfelekezet politikai intézménnyé alakításának veszélye ez által a minimálisra csökken. Amikor a hangsúly a szubjektivitásról és a személyes kapcsolat dinamikájáról átkerül a doktrínára és a vallási hatóságra, bekövetkezik a vallás politizálása. Pontosabban, az Istentől eltérő valamely vallási hatóság beavatkozása túlzott intézményesítés útján megteremti a vallás politizálódásának és domináló, doktrináló, ideologizáló, manipuláló eszközzé válásának előfeltételét. A hit valamely intézményesített vallási formának való egyértelmű alárendelése automatikusan alárendeli az Istennel való kapcsolatot egy adott vallásgyakorlat előre meghatározott értelmezésének. A szubjektivitásnak egy vallási intézmény külsőséges vagy externalizálható formára redukálása azt jelenti, hogy Istentől elfordítjuk tekintetünket saját vallásfelekezetünk objektív struktúráira.

Az ediktum jelentősen minimalizálja a politikum beavatkozását a vallásos hagyományok belsejébe, és nem bátorítja az abszolút egyházi fennhatósággal rendelkező hatalmi struktúráknak a gyakorolt valláson belüli fejlődését. Isten a vallásos hatóság szempontjából abszolút hivatkozási pont marad, és ontológiai elsőbbsége explicite elismert. A politikum ezáltal kivonul abból a szférából, ami nem az övé, s a vallásgyakorlást bármilyen fertőzéstől és manipulációtól védelmezi.

A hit kivonása azon deviáló és deviáns azonosításai és meghatározásai alól, amelyek megnyomorítóan egy adott hagyományhoz kötik, és függetlenné tétele a magukat vallásos hatóságoknak hirdető struktúráktól, előtérbe helyezi az Istennel való kapcsolatot. A hit nem egy vallásba, hanem Istenbe vetett.

A vallások békéje

Ez a magas teológiai vízió, a politikumnak a szubjektivitás szférájába való be nem avatkozásával együtt, a legmegfelelőbb keret a vallásközi kommunikálás fejlődéséhez.

Úgy vélem, hogy a *vallási tolerancia* és a *vallásközi dialógus* vagy, az esetnek megfelelően, az *ökumenikus párbeszéd* gyengébb kifejezés a vallások sokféleségéről és békés együttéléséről szóló vitában. Mindkét formula azonban fontos a vallás jelensége percepciójának és megközelítésének politikai és szociális fejlődése terén. Multikulturális és többvallású kontextusban szükséges és hasznos a békés együttélés politikája és stratégiája. Ezek kívülről cselekednek, hivatalos szintű szabályozások révén, amelyeknek nincs releváns befolyásuk a reális, tényleges, és nem csak politikai, szerződéses dialógusra vonatkozó szubjektív megegyezés szempontjából.

Ezért a vállalt vagy ismert vallási hagyományoktól eltérő vallásos hagyományok másfajta, bensőséges megértési és megközelítési módjára való utaláshoz a többvallású térségben a *vallásközi kommunikáció* megfogalmazást használom.³

Ez a megfogalmazás arra fekteti a hangsúlyt, hogy belülről kell megérteni más vallásos hagyományok méltóságának, egyenlőségének jelentőségét.

A tordai ediktum megteremtí a hiteles vallásközi kommunikálás kezdeményezésének megfelelő törvényhozási kontextusát, sugalmazva, hogy egy ilyen lépés mozgatóerői csak másodlagosan politikaiak. A vallások kommunikálnak, mert azonos az alapjuk: a hitnek, tehát Isten ajándékának a kifejezésre juttatása. A dokumentum ezáltal megerősíti egy végső, abszolút elv létezését, amelynek értelmében megszületik a hit, s ennek kifejezéseként megszületnek a különböző vallások. Ezáltal a vallásközi kommunikáció többé nem egy konfliktusos valóságra vonatkozó külső kíváncsi, hanem magától értendő, az isteni elv erejénél fogva, amely ontológiailag biztosítja a sokféleség egységét és harmóniáját. Ez azt jelenti, hogy a kiindulás nem egy természetes módon konfliktusos állapotból történik, hogy politikai úton, felsőbb követelményként létrejöjjön egy lehetséges párbeszéd, hanem a vallásközi kommunikálás a vallásos hagyományok együttélési módjának természetes kifejezése, a konfliktusos helyzetek pedig a tét megértésének és a vallás értelmének deviációi.

A vallások konkretizálódtak, partikulárisá vált formái főként a sajátos, intézményes vagy vallástani eltéréseket helyezik előtérbe. Nem a módosításukkal vagy egységesítésükkel lehet eljutni a kommunikáláshoz. A vallás-

³ L.: AXINCIUC, Madeea: On Ecumenism and the Peace of Religions, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, no. 30/2011, 3–26. p.; Una religio in rituum varietate. Despre comunicare interreligioasă în context multicultural, In: BADEA-GUÉRITÉE, Iulia – OJICĂ, Alexandru (coord.): *Dialogul religiilor în Europa unită*, Editura Adenium, Iași, 2015, 170–176. p.

közi kommunikálás nem érvényteleníti a vallásos jelenség sajátos formáit. Sőt hitelessé, elismertté és méltóvá teszi azokat. A vallásközi kommunikálás alapja nem a plurális külvilágban rejlik, hanem a szubjektivitás regiszterében, amely az Isten személyre szabott, kimondhatatlan tapasztalatát terjeszti. Az által, ami nem materializálható, a divinitás alátámasztja és plurális harmóniában egyesíti a másságokat.

A vallásosság kifejezési formáinak változatossága így módon természetes jelenségként értelmezett.

Egy ilyen megközelítés igazol bármilyen hiteles vallásos diskurzust, függetlenül attól, hogy milyen hagyományhoz tartozik.

Hogy nincs egy adott Istenkép meghatározva, az az ember vallásszabadságának elismerését tükrözi, a vallásosság szabad kifejezésének elismerése pedig megteremti a vallásközi kommunikálás tényleges és hatékony megvalósulásának előfeltételeit. A vallásközi kommunikálás legmagasabb kifejezése nyilvánvalóan a szoros kapcsolatot, az utolsó, megalapozó elv szellemében, ami Isten.

A tordai ediktum nemes és magas szellemiségű értelemnek ad hangot a vallásnak a politikai dimenzióhoz viszonyított szerepe és funkciói kapcsán.

Ez az első hivatalos megfogalmazása annak, hogy szükséges a vallásszabadság oltalmazása olyan politikai eszközökkel, amelyek éppenséggel a vallásos tapasztalatnak és közösségi szintű kifejezési formáinak a politizálását korlátozzák, figyelemreméltó és példás referenciakeretet nyújthat a vallásközi párbeszéddel és a vallásos konfliktusok kérdéseivel kapcsolatos különböző aktuális tárgyalások, viták számára.

(Fordította: Bara Hajnal)